

POVOJNO NASILJE V BENEŠKI SLOVENIJI

Miran KOMAC

Inštitut za narodnostna vprašanja, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

IZVLEČEK

Avtor obravnava različne oblike nasilja nad pripadniki slovenske narodne skupnosti v Beneški Sloveniji, med katerimi posebej analizira fenomen "trikolorizma". Nadalje omenja sodne procese proti Slovincem ter negativen odnos italijanskih oblasti do zahtev Slovencev po rabi slovenskega jezika v javnosti in ustanavljanju šol v slovenskem jeziku. Avtor obravnava tudi koncept (ne)razvoja, ki je ustvaril pravo narodnostno razdejanje. Zadnji del prispevka govori še o poizkusih konstruiranja posebne teorije o etno-genezi Slovencev v Benečiji.

Prispevek nima posebej določene časovne in problemske zamejitve. Razen zelo splošne opredelitve, da gre za obdobje po koncu druge svetovne vojne (v tem smislu ga je mogoče raztegniti na skoraj celotno obdobje po letu 1945), ter rabe pojma "nasilje", ki predstavlja skupni imenovalac množici procesov, vrsti metod in operativnih tehnik, s pomočjo katerih se je intenziviral in skušal zaključiti proces nasilne asimilacije slovenskega življa na najbolj zahodnem robu slovenskega poselitvenega prostora. Slovenska populacija, naseljena na prostoru, ki ga je želela v svoj državni okvir vključiti tudi Jugoslavija (oz. Slovenija), je za italijansko državo pomenila rizični varnostni element, potencialno področje nestabilnosti v mejnem pasu med dvema sosednjima državama. Pripadnost dvema različnima in na potencialni spopad pripravljajočima se blokoma, ki sta se srečala na stičnih območjih romanskega in slovanskega etničnega sveta, je slovansko "nevarnost" dopolnil še strah pred ekspanzijo komunistične revolucije. Sintagma "slavo-communismo" je postala deviza, s pomočjo katere (ali pod pokrovom katere) je bilo mogoče početi marsikaj: utemeljevati nacionalne interese, opravičevati ideološko-politična obračunavanja ter celo poravnati osebne račune, kar se je pogosto uspešno prikriilo s tančico pomembnosti prvih dveh kategorij. Kakorkoli že, teritorij Beneške Slovenije je postal področje, na katerem se je branilo italijanstvo in njegov kulturni vzorec "višje stopnje", kot se je pogosto sugeriralo, nasproti "drugokategornemu" slovenstvu (in zato so bili tarča napadov vsi "filosloveni"); na tem ozemlju se je branil romanski civilizacijski vzorec nasproti slovanskemu svetu kulture, ki naj bi izkazoval očitne

razvojne zaostanke (in zaradi tega je bilo potrebno budno paziti na vse "filoslave"), in končno se je na tem ozemlju branil zahodni svet svoboščin pred vzhodnim totalitarizmom. Matrica je bila dovolj poenostavljena in populistično vseobsegajoča, da je lahko imela dolgo življenjsko dobo. Posebej intenzivno v obdobju hladne vojne!¹

Najbolj opazno ter največkrat omenjeno, prav gotovo tudi zaradi spremljajoče grobosti in brutalnosti, je bilo nasilje v sferi politike, pojmovane v širšem politično-loškem pomenu besede. Kot je mogoče razbrati iz arhivskih virov (Arhiv INV, ZO 40/170/18, 29), so se prvi zametki vojaške organizacije, ki je kasneje predstavljala pomembno sestavino gibanja "**trikoloristov**", pojavili v prvem poletju leta 1944 pod naslovom "Difesa popolare territoriale". Njeno delovanje je bilo usmerjeno proti vsem oblikam protifašističnega delovanja. V tesnem sodelovanju s policijskimi enotami Republike di Salò, se je bojevala tako proti italijanskim garibaldinskim silam, enotam IX. korpusa v Beneški Sloveniji kot tudi (nekajkrat) proti partizanski organizaciji OSOPPO.² Oborožitev in ostala oprema je prihajala iz nemških vojaških fondov.

Kmalu po koncu vojne se je ta organizacija združila z ostanki fašističnih milic Republike di Salò ter tako imenovanimi "post-osopovci"³ v organizacijo "Terzo corpo Volontari della Libertà" (v slovenščini: "III. korpus prostovoljcev"). Mnogi analitiki poudarjajo, da so bili resnični voditelji te organizacije aktivni visoki oficirji italijanske vojske, ob sodelovanju policijskih oblasti, ne izključujejo pa tudi relacij z zavezniškimi obveščevalnimi službami. Glede na porajajočo se hladno vojno se zdi ta navedba močno verjetna. Med prebivalstvom Nadiških dolin, v delu italijanskega tiska v deželi in širše v Italiji, se je organizacije hitro prijelo ime "trikoloristi", po pollegalnem listu te organizacije "Il Tricolore". Don Cuffolo je v svojem dnevniku zapisal: "Naši fašisti se ne morejo pomiriti: radi bi udrihali po nas kakor v letih 1933-34 a tega ne morejo legalno, ker policija je v zavezniških rokah.

1 Glej o tem, na primer, Pittioni (1989).

2 O organizaciji OSOPPO v Beneški Sloveniji oziroma Nadiških dolinah velja omeniti še zapiske dona Antonia Cuffola, ki je leta 1944 zapisal, da so enote OSOPPO v Benečiji nepoznane in dona Alda Morettija, enega izmed ustanoviteljev organizacije OSOPPO, da je bil v teh enotah samo en borec po provenienci iz Nadiških dolin. To navedbo potrjuje tudi don Cuffolo, ko pravi: "Zabeležiti moramo dejstvo, da v vsem času vojne en sam Beneški Slovenec je bil pri Ozopovcih, in ker tu so bili osovraženi nikoli se ni upal očitno domov. Tudi to je treba zabeležiti, da Ozopovci niso nikoli nastopali v Benečiji, niti poskusili niso priti k nam." (Cuffolo, 1985, 163)

3 Avtor izraza "post-ossopo" je don Aldo Moretti. O "transformaciji" izvornega Osoppa ob koncu druge svetovne vojne velja spomniti še na zanimiv zapis dona Antona Cuffola, ki v svojem dnevniku na strani 163 poroča: "Tudi alpinci so že spoznali, da se bliža ura računa, ne nosijo več pokonci glave in študirajo kam naj bi skočili, da bi se rešili. Slovenski partizani in Garibaldinci so korajžno nastopili v Špetru in zahtevali predajo teh snoparjev. Med pogajanjem se je vrnil laški šempetrski kaplan in prepričal alpince, da naj se podajo Badoljancem, oziroma naj prestopijo Nedižo ter gredo na Vrh, kjer jih bodo čakali Ozopovci. Tako so storili in ob... enajsti uri so postali Ozopovci in... zmagovalci."

Boli jih, ker naše ljudstvo je v letih 1943-44 pokazalo, da ako je svobodno je tudi zavedno in celo navdušeno za slovenski jezik in slovenski narod. Kljub temu, da po tej vojni smo se vrnil v stare razmere in zopet so prišli na površje koristolovci fašisti, je ostalo še veliko število ne le zavednih ampak pogumnih Benečanov, ki se upajo tudi v svojo škodo, očitno pričati svojo zavednost. Te zavedne Slovence hočejo zatreti, zlasti nekatere slovenske duhovnike.

S tem namenom so začeli izdajati ilegalni podtalni tednik "Il Tricolore" v katerem ovajajo zavedne slovenske družine in slovenske duhovnike z neverjetnimi klevetami, češ da so in delujejo proti Italiji, da so v zvezi z Titom, da so komunisti tudi slovenski duhovniki, da prodajajo Benečijo Jugoslaviji, da so še v zvezi z slovenskimi partizani itd.

Listič se izdaja kot glasilo "Italijanskih patriotov" od "Battaglione Erbezzo" v Sv. Lenartu, v resnici pa vemo, da je glasilo prenapetih šovinistov, bivših fašistov, republikancev, nemških simpatizerjev itd. iz Čedadu; Sv. Lenarta, Sv. Petra itd. in, da okrog njega se zbirajo in ga financirajo, mladi občinski tajniki, uradniki, učiteljice in kak laški duhovnik, ki so prišli do dobrega korita po zaslugi Ozopovcev in se boje, da bi Benečija prišla pod Jugoslavijo, oni pa ob službo. Pravijo, da izdajajo ta listič z vednostjo videmske kvesture. Gotovo pa je, da znana oseba je šla vprašat zavezniškega guvernerja v Čedadu, da bi mogla legalno izdat ta list. Guverner je svetoval, da je bolje, da ga izdajajo ilegalno."(Cuffolo, 1985, 170)⁴

Obstoj paramilitarne profašistične organizacije je v izjavi za dnevnik L'Unità 7. avgusta 1946 potrdil celo takratni minister v italijanski vladi Scocciomarro "(...) tu se deli orožje, ki navadno konča v rokah nacionalistov in fašistov. Samo od 6. do 11. julija 1946 je bilo v te kraje poslanih več kot 1000 pušk, okrog 40 težkih strojnic ter zaboji ročnih bomb in streliva. Druge večje pošiljke so bile 18.7 ter 14.8.1946. Tako prihaja do številnih nasilstev, ki spominjajo na dobo pred "marcia di Roma". In to pogromaštvo je bilo zares vsestransko: vdiranje v stanovanja, ustrahovanja, prete

4 Nacionalistični kampaniji se je nekaj časa zoperstavljal list z imenom "Il Nostro Tricolore - La voce della liberta", o katerem tudi najdemo zapis v dnevniku A. Cuffola: "Presenetil je javnost in ustrašil "trikoloriste" drugi podtalni listič, ki po nevidni pošti gre od hiše do hiše. Pride ti po pošti, najdeš ga na oknu, na hišnem pragu, v hlevu. Kdo ga je prinesel? Kdo ga izdaja? "Trikoloristi" so zbesneli in se klatijo po vaseh po dnevi in ponoči, da bi mu prišli na sled. Tudi vse policije: zavezniška in italijanske stikajo za "Nostro Tricolore". Ta nezaželena "kukovca" je tako lepo urejena, da jo moraš hlastno prebrati od prve do zadnje strani. Zastopa in zagovarja pravice Slovencev, pobija obrekovanja "Tricolora" in razkrinkava osebe okoli "Tricolora". Pravi, da le s hudičem se more preganjati hudiča in s podtalnim listom, podtalni list. Zaveda se nevarnosti, ampak obljublja, da ne bo nehal do tedaj, ko ne bo nehal "Tricolor". Mersikateri "tricolorist" je bil z dokumenti tako razkrinkan in osramočen, da se boji posledic in išče službo po Furlaniji ali se pripravlja na izselitev v tujino. "Tricoloristi" so mislili, da delajo varno v temi, potem "Nostro Tricolore" pa jih vsi poznajo in poznajo čudeže s katerimi so se izkazovali kot fašisti, kot špijoni Nemcev, kot izkoriščevalci patriotizma, kot tatje in kamoristi" (Cuffolo, 1985, 171-173).

panje ljudi, ropanje in požiganje hiš, samovoljne "aretacije" oseb, ki so sodelovale v odporiškem gibanju, ali so na kakršenkoli način izkazovale pripadnost slovenski etnični skupnosti, kar je bilo nemudoma prezentirano kot slovenski "iredentizem" in zato vredno vsakega "patriotskega" boja. Ni bilo malo primerov, ko so v tem početju sodelovali tudi finančni stražniki in karabinjerji⁵

Iz obilice gradiva, ki ga hrani Inštitut za narodnostna vprašanja, je mogoče sestaviti naslednjo močno selekcionirano skico nacionalističnega početja v prvem obdobju po koncu vojne.

25. 5. 1945 so trikoloristi vdrl v Soško dolino, obkolili vasi Livek in Ravne ter odgnali s seboj več glav živine. Iz vasi Dreka so obstreljevali z minometom vas Ravne pri Livku.

22. 7. 1945 so trikoloristi v gostilni Kručil v Zamiru napadli Pavša Marija in ga pretepli. Napadli so tudi njegovo mater in ženo.

Konec avgusta 1945 je kakšnih 40 mož močna enota trikoloristov zasedla vas Mašere v občini Sovodnje in terorizirala prebivalstvo. Mnogi vaščani so zaradi tega početja zbežali v Kobarid, Tolmin in vasi v Brdih. Med družinami, ki so najbolj trpele zaradi nacionalističnega ustrahovanja se omenjajo Matič, Juretič, Duš, Čendov in Feletič.

28. 8. 1945 so trikoloristi napadli hiši Antona Kiačiča iz Kravara in Basilija Sibaua iz Jezice v občini Sv. Lenart. Domačini, ki so se postavili v bran napadenima, so bili pretepeni.

31. 8. 1945 so po vaseh v Beneški Sloveniji trosili letake, na katerih so "sporočali", da bodo razstrelili hiše vsem tistim, ki so sodelovali v odporiškem gibanju.

V juliju in avgustu leta 1945 so trikoloristi večkrat napadli, ustrahovali in fizično maltretirali Antona Predana iz Raven pod Oblico v občini Srednje. 8. julija 1945 je

5 Na Inštitutu za narodnostna vprašanja so shranjena mesečna ali dvomesečna poročila, ki so se na temo "trikolorističnega" delovanja v Benečiji zbirala vse do leta 1954. Zbirka je obsežna, vsaj delček tega pa je mogoče najti v kronologiji, ki jo je pripravila Marta Ivašič in je pod naslovom "Calendario delle violenze nazionaliste" objavljen v delu *Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-1974* (*Nazionalismo ...*, 1977, 594-609). Opozoriti velja še na ostala dela, v katerih je tudi govor o nacionalističnem terorju: *Gli anni ...* (1996); *Petričič* (1997); *Nazzi* (1997); *Belci, Kucler* (1977, 581-593). Teror je moral biti resnično vseobsežen, saj si je drugače težko predstavljati izjavo don Zuanelle za časnik *Gazzettino*, v kateri ugotavlja, da je "(...) l'organizzazione Gladio, passata nel corso del tempo attraverso varie trasformazioni, ha fatto più danni del fascismo tra gli Slavi delle Valli" (*Gladio*, 1997).

Mnogo povedo tudi besede, ki jih je izrekel don Moretti ob prezentaciji knjige "Gli anni bui della Slavia" v Špetru maja 1997: "Io vengo qui in nome della storia e in nome della storia dovrei fare come il Papa a Praga che ha domandato scusa e perdono per i peccati della Chiesa cattolica. Io dovrei chiedere perdono per i peccati della Osoppo. Domando scusa perché non si può leggere questo libro senza restare profondamente sconcertati. Pensavo che queste cose non potessero avvenire da parte nostra che abbiamo lottato per la democrazia e pur un mondo di libertà e di democrazia". (Mons. Moretti 1997, 4)

12 trikoloristov vdrlo v Predanovo hišo, "med njimi so bili Picinili Pio, Guerin Borgu Elio in drugi ter so Predana ves dan pretepali in mučili. Zvečer so ga zaprli v svinjak in postavili preden stražo z mitraljezom. V svinjaku je bil Predan zaprt osem dni. Prišla je nato ponj italijanska policija iz Čedadada, ga odpeljala najprej proti Srednjem in nato v Sv. Lenart, kjer so ga zaprli karabinjeri. Iz Sv. Lenarta so ga naslednji dan odpeljali v Čedad k trikolorističnemu kapitanu Specogna. Šele trinajsti dan so ga na intervencijo garibaldincev izpustili. Doma so trikoloristi porušili njegov kozolec, mu raztresli žito in pokvarili kostanjeva drevesa. Predan sam pa je moral po izpustitvi zbežati v Kobarid (Arhiv INV, ZO /170/18, 34)".

7. 9. 1945 so trikoloristi Giavitto Anacleto, Gavioli Romano in še nekateri drugi, v vasi Kravero napadli hiše, razbijali okna in vrata tistih vaščanov, ki so sodelovali s partizanskim gibanjem. V listu "Il Tricolore", ki so ga ob tej priložnosti trosili, so grozili vsem Slovincem, ki so sodelovali s partizanskim gibanjem.

Sourednik lista "Il Tricolore" v letih 1945 in 1946 Luciano Sidaro, bivši občinski tajnik v občini Dreka, je septembra leta 1945 v Škrutovem s skupino trikoloristov napadel in pretepel Angela in Rugiera Zanuta.

15. 9. 1945 so trikoloristi vdrli v hišo 67-letnega Ivana Hvalice v Kravaru ter ga pretepli.

31. 3. 1946 so trikoloristični oddelki vdrli v Soško dolino in oropali vas Ravne pri Livku.

1.4. 1946 so trikoloristi s Silvijem Specogno na čelu vdrli v občinsko pisarno v Podbonescu in pretepli Antona Kručila in Evgena Kručila iz Loga.

3. 4. 1946 je bil napaden in pretepen Anton Zanut iz Ošnjega v občini Sv. Lenart. Istega dne so bili napadeni na poti iz Kozice v Sovodnje Margherita Bledich in skupina beneških Slovencev.

12. 4. 1946 je bila napadena in pretepena Adela Kumer iz vasi Mašere, ker je otroke poučevala v slovenskem jeziku.

Zaradi trikolorističnega ustrahovanja po vaseh v obmejnih občinah so oblasti 18. 4. 1946 poslale v te kraje civilno policijo. Med obema organizacijama je vladala precejšnja napetost in poudarjeno stanje konfliktnosti.

30. 4. 1946 so trikoloristi ustanovili svoj sedež v Škrutovem. Posadka je štela približno 30 mož.

23. 5. 1946 so trikoloristi napadli duhovnika iz Barnasa in mu pretili z izgonom, ker je v cerkvi na Stari gori pridigal v slovenskem jeziku. Zaradi slovenske pridige v cerkvi na Stari gori so skupno s karabinjerji napadli tudi duhovnika iz Štoblanka (San Volfano). Posebno aktiven je bil pri teh grožnjah trikoloristični kapetan Gasperi rini.

V trikolorističnem glasilu "Il Tricolore" se je v prvih dneh meseca avgusta 1946 pojavil zapis, ki je napadal slovenske duhovnike mons. Trinko, mons. Gorenjščaka, don Cuffola, don Kračino in don Jakulina ter hujskal trikoloriste na "ukrepanje" proti

njihovemu delovanju.

V drugi polovici avgusta 1946 je poleg glasila "Il Tricolore" pričel izhajati še "časnik" Italia agli Italiani. List je v vsaki številki ščuval k pohodu proti Beneškim Slovencem.

22. 10. 1946 je župnik iz Sv. Lenarta obvestil videmskega nadškofa Nogaro o nasilju trikolorističnih tolpa proti slovenskemu prebivalstvu v občinah Sv. Lenart, Srednje, Sovodnje in Dreka.

Teror "trikoloristov" se je nadaljeval tudi po tem datumu. Sredi leta 1947 je dosegel takšen obseg, da se je o tej paramilitaristični organizaciji razpisal celo tuji tisk. Vrh pa je predstavljal uboj Antonia Sibau-ja septembra 1947. Da bi se vsaj ne koliko zameglile povezave med operativnimi izvajalci akcij ter resničnimi načrtovalci politike permanentnega obsednega stanja v obmejnem pasu, si je organizacija sredi leta 1947 nadela novo ime: "Patrioti", z oblikovanjem novega sedeža v Vidmu: Ufficio patrioti. Po odhodu zavezniške vojske iz videmske pokrajine je bila organizacija postavljena pod popolno kontrolo italijanske vojske, dobila pa je tudi novo ime: "Volontari Difesa Confini Italiani VIII" (Prostovoljci za obrambo italijanskih meja). Odgovorni ljudje za Benečijo so ostali v glavnem isti, na žalost tudi terevistične metode, ki so svoj vrh dosegle z ubojem Andrea Iussa (31. julija 1949, oziroma po drugih podatkih 1. avgusta 1949), sekretarja Demokratične fronte Slovencev za občino Špeter, ter požigom sedeža DFS v Špetru v noči med 23. in 24. marcem 1950. Na "trikoloristično" nasilje je pri italijanski vladi s posebnim memorandumom reagirala tudi jugoslovanska vlada 7. junija 1950; italijanska vlada je (v noti št. 1736 z dne 17. 6. 1950) sprenevedajoče se zanikala obstoj organizacije trikoloristov, za katero je trdila, da sploh ne ve, kakšna organizacija naj bi to bila. V strogo formalnem smislu je bil odgovor italijanske vlade korekten, saj je nacionalistično gibanje v Benečiji doživelo pomembno evolucijo že meseca aprila; razdelilo se je na tajno vojaško krilo, ki ga je predstavljala organizacija "O⁶" ("O" naj bi pomenil Osoppo), ter na njen javni politični del z gibanjem "Paesi tuoi", z istimi imenskimi glasilom. Namen gibanja je bil ostra borba proti DFS in njenemu glasilu "Matajur" ter onemogočanje političnega združevanja Slovencev pred volitvami leta 1951, kar jim je, razen v občini Grmek, tudi uspelo. Obstajajo indici, da je velik del vodilnega kadra "trikolorističnih" organizacij, potem ko so bile 4. oktobra 1956 formalno razpuščene, "prestopil" v prav tako tajno organizacijo "Gladio". Organizacija je sicer delovala na celotnem italijanskem ozemlju, vendar je imela prav ob slovenski meji še dodatne "varnostne" naloge. Nadziranje politično aktivnih članov slovenske manjšine v Beneški Sloveniji, ki so bili očitno proglašeni za "peto kolono"

jugoslovanskega (slovenskega) iredentizma na italijanskih tleh, je sodilo v sam vrh

6 Organizacija O naj bi bila ustanovljena 6. aprila 1950. Štela naj bi 5.728 vojakov, 496 podoficirjev in 256 oficirjev. Podrobneje o njeni strukturi in nalogah glej Petričič (1997).

trikolorističnih obveznosti.

Nekaj podatkov iz arhiva Inštituta za narodnostna vprašanja: "1. 2. 1950 je bil sojen od okr. sodišča v Vidmu Marjan Kont, tajnik DFS za Beneško Slovenijo, češ da je 21. 2. 1949 v razgovoru s karabinjerskim appuntantom Cecconijem v Čedadu žalil ugled karabinjerjev, ker je poudaril dejstvo, da nekateri karabinjerji in Ceccon sam pomagajo trikoloristom pri napadih na Slovence. Zaradi tega je bil Kont obsojen na deset mesecev ječe in povrnitev sodnih stroškov

Medtem ko so 4. 6. 1950 ob obisku predsednika vlade De Gasperija v Čedadu varnostni organi zaprli Konta Marija iz Ažle Rina in Nino Birtič iz Podbonesca, Breščaka Jožefa iz Grmeka in Zanin Aleksandra iz Skrutovega, ker so nosili trans parente z zahtevo po slovenskih šolah, so pa trikoloristi pred gostilno "Janez" v Čedadu pretepli Predana Doriča iz Brda, Mariniča Romilda iz Ažle in Gina Vogriča iz Grmeka, ter slovenske novinarje pri Primorskem dnevniku v Trstu Gorazda Vesela in Egon Kravsa.

20. 6. 1950 so se pripeljali z vojaškim jeepom, ki ga je šofiral vojaški šofer v vojaški uniformi pred gostilno Marinič na Lušinc pri Ažli Aldo Specogna, Silvano Gasperini in Alfonzo Stanig, ki so vsa povojna leta v eni ali drugi obliki bili voditelji trikolorističnih organizacij v Beneški Sloveniji. V gostilni so našli Guida Bataino, člana Izvršnega odbora DFS za Beneško Slovenijo in ga tako krvavo pretepli, da je moral iskati zdravniško pomoč. Ker so videli na mizi list "Primorski dnevnik" so se spravili na desetletno hčerko Rosano Marinič, hčerko gostilničarke in jo premikastili, da je dobila živčne napade. V gostilno Marinič so prišli po sestanku, ki so ga imeli z raznimi trikoloristi v Hlodiču.

Maja meseca 1951 je trikoloristična organizacija "Paesi tuoi" v Sovodnjah napadla in razgnala 50 slovenskih volilcev, ki so prišli na občinski urad, da bi podpisali predlog za neodvisno slovensko listo in jih razgnali. Karabinjerski brigadir je sodeloval s trikoloristi in odvelkel nosilca slovenske liste, čakajočim pa zapretil, da jih bo zaprl, ako bodo listo podpisali.

V vasi Srednje so maja 1951 trikoloristični elementi napadli Tedoldija, brata urednika lista "Matajur", ki je prišel v vas, da pomaga članom DFS vložiti slovensko neodvisno listo, ga pretepli in mu pokvarili motorno kolo ter razgnali slovenske podpisnike liste. Tedoldi je odšel takoj na karabinjersko postajo v Zamir, da prijavi nasilstvo trikoloristov. Karabinjerji pa so postopali ne kot oblast, temveč kot da bi bili še oni člani trikoloristične stranke "Paesi tuoi", pretepli še oni Tedoldija in ga zadrževali v kasarni, trikoloristom pa naročili, da zadušijo v kali vsak poizkus postavitve slovenske neodvisne liste (Arhiv INV, ZO/40/170).

Problematika, ki še vedno čaka na celovito osvetlitev se suče okoli vprašanja, ki so ga starejši sodelavci INV, kot je mogoče razbrati iz dokumentacije, pogosto "pošiljali na teren", in se glasi : kolikšen % je med "trikoloristi" domačih slovenskih odpadnikov? Odstotka ni nihče izračunal ali pa ga sam nisem našel. Lahko pa na

podlagi različnih poročil in objavljenih parcialnih spiskov približno skiciramo na rodnostno strukturo teh enot. Usmerjevalci in upravljalci "trikolorističnega" gibanja so zagotovo prihajali iz neslovenskega okolja; tudi pretežni del operativnih oficirjev je bil neslovenskega porekla, čeprav je znotraj tega kroga že mogoče najti tudi tipične slovenske priimke (Aldo Specogna, Mario Mattelig, Luigi Massera, Elio Ceren, Mario Iussa, itd.), medtem ko so vojščake (torej masovni del) sestavljali povse čini domačini. Ker je lokalno prebivalstvo v Benečiji bilo slovensko, je skica od govora približno načrtana. Nič pa seveda še ni raziskanega in povedanega o vzrokih in motivih za tovrstno participacijo. In nič o tem, ali je bila tovrstna participacija povsem prostovoljna ali pa je bila "prostovoljnost" rezultat zaukazane izkazovanja italijanskosti.

Dodatno obliko pritiska na pripadnike slovenske manjšine so predstavljali **sodni procesi** proti politično aktivnim posameznikom. Proces proti Izidorju Predanu 7. maja 1954 mnogi uvrščajo v omenjeni okvir. Izidor Predan je bil aretiran 25. oktobra 1953, ko so pri njem našli zapis v obliki časopisnega članka, v katerem naj bi bile vesti vojaškega značaja. Na procesu v Vidmu je bil Predan obsojen na osem mesecev zapora in plačilo sodnih stroškov.⁷

Še "odmevnejši" je bil proces proti Beneški četi, ki je potekal v Firencih leta 1959 (sodna obravnava se je vršila v Firencih od 23. 12. 1958 do 14. 7. 1959). Policijski in nato sodni pregon zopet 57 članov te čete se je pričel v letu 1955, ko je državni pravdnik v Vidmu sestavil obtožnico, v kateri je pripadnike Beneške čete obtožil kopice kaznivih dejanj, od rekvizicije živine in drugega blaga, prisilne mobilizacije, do "ubojev". Pomemben del obtožnice je zajemal očitke, da so pripadniki Beneške čete delovali v smeri priključitve tega ozemlja k Jugoslaviji, da so širili med ljudmi slovenske knjige ter ustanavljali šole v slovenskem jeziku in da so preganjali vse tiste, ki so poudarjeno izkazovali italijanska prepričanja. Ker so bila dejanja iz prve kategorije bolj ali manj vojaškega značaja in torej lastna vsem od porniškim gibanjem, je v slovenski javnosti prevladalo prepričanje, da gre za proces, s katerim želijo v Slovenski Benečiji ustrahovati tiste pripadnike lokalnega prebivalstva, ki "si kljub vsemu upajo trditi, da so Slovenci" (Katoliški glas, 1955, 32).

Kljub vsej brutalnosti "trikolorističnega" terorja, in morda mu prav zato vedno izkazujemo poudarjeno pozornost, je potrebno ugotoviti, da predstavlja ta metoda boja proti temeljnim narodnostno manjšinskim pravicam Slovencev v Benečiji (t.j. pravici do priznanja, pravici do obstoja in pravici do posebne zaščite) le eno izmed oblik nasilja nad pripadniki slovenskega življa v Benečiji. Posebej učinkovito obliko raznarodovanja je predstavljalo vztrajno zavračanje možnosti za **ustanovitev šol v**

slovenskem jeziku. Šole v italijanskem jeziku so bile namreč tiste institucije, ki so

7 O motivih za aretacijo Izidorja Predana, o okoliščinah, ki so privedle do aretacije, njegovem šestmesečnem priporu in sodbi glej podrobneje v delu Petričič (1997).

najbolj pospeševale narodno alternacijo in ustrezno indoktrinacijo. Tega dejstva so se italijanske oblasti zavedale od priključitve Beneške Slovenije k Italiji v 19. stoletju. V ta namen so ustanovljale posebne šolske (vaške) pripravljavnice (Scuola Preparatoria), v katerih so se slovenska dekleta pripravljala za poklic učiteljic v osnovnih šolah. Leta 1877 je pripravljavnica prerasla v popolno šolo, ki se je kasneje preoblikovala v učiteljsko; šolski stavbi je prizidan tudi študenški dom. Na zavodu so vsako leto diplomirale tri ali štiri učiteljice iz vrst pripadnikov slovenske manjšine, tako da na tem področju praktično ni družine, "v kateri ne bi bilo vsaj enega učitelja ali učiteljice" (AA.VV., 1948).⁸ Peticij z zahtevo po odprtju šol v slovenskem jeziku, od katerih je ena romala celo do takratnega generalnega sekretarja OZN,⁹ je mnogo. Odgovori italijanskih oblasti na te peticije so bili seveda negativni. Sočasno z zavračanjem pravice do izobraževanja v maternem jeziku se je stopnjevalo nasilje nad slovenskimi otroki v italijanskih šolah.

V arhivskih virih INV je pogosto govor o "jezikoslovnem knjigovodstvu". Za vsako izgovorjeno besedo je bilo potrebno plačati ustrezno globo.

V arhivu INV je v enem izmed dopisov iz Benečije možno prebrati, med drugim, naslednje besede (govorimo o letu 1950): "Skoraj ni šole v Beneški Sloveniji, v kateri bi mali slovenski učenci ne bili preganjani samo zaradi tega, ker spregovorijo nekaj slovenskih besed. Učno osebje jih ali zasmehuje ali jim pritisne za vsako slovensko besedo zaušnico, ali pa tem že itak ubogim in povečini brezposelnim družinam naloži denarno kazen za sleherno slovensko besedo, ki jo spregovore njihovi otroci v šoli. Zadeva kaznovanja otrok z denarnimi globami zaradi izgovorjene slovenske besede je videti tako absurdna in neverjetna, da moramo eden izmed teh tako običajnih pojavov v Beneški Sloveniji obširneje opisati. (...) Učenci so prišli v prvi razred brez kakršnega znanja italijanskega jezika, ker govorijo doma v družinah samo slovensko. Učiteljica (...) je obesila kmalu po začetku šolskega leta tablico na zid učilnice. Na tablico je zaznamovala vse one učence, ki so spregovorili eno ali več slovenskih besed na njena vprašanja, ker niso znali italijanski. Učiteljica je nato posvarila učenca in mu na koncu pouka naročila, koliko lir mora prinesiti naslednji dan, kot globo za izgovorjene slovenske besede. Prinašamo za krajšo dobo enega tedna knjigovodske rezultate tega modernega pedagoškega sistema v šolah Beneške Slovenije" (Arhiv INV, ZO/170/18, 25).¹⁰

8 V tekstu tudi beremo, da je prav ta kader v "svoji družini in v celi pokrajini izžareval blagostanje, predvsem pa tiste vzgojne in moralne vrednote, ki so z Dantejevim jezikom vzvišeni zakladi naše civilizacije. Ta dejavnost, ki je po treh generacijah postala že duhovna tradicija, je vcepila in v dolgem obdobju osnovnošolskega poučevanja učvrstila vezi italijanstva, ki spajajo te doline z domovino."

9 Peticija je nastala leta 1953 na Goriškem in v njej podpisniki prosijo za podporo pri ustanovitvi šol s slovenskim jezikom v Beneški Sloveniji.

10 Priznanj s strani učiteljev (slovenskega pokolenja), da bi se opisano kaznovanje učencev sploh dogajalo je malo. Če pa jih občasno le zasledimo, v njih ni mogoče zaznati obžalovanja, zgolj opr-

Navedbo o slovensko govorečih otrocih v Beneški Sloveniji potrjujejo tudi italijanski viri, na primer prof. Dino Menechini v članku, ki ga je objavil leta 1950 v reviji "Risveglio magistrale", št. 5.¹¹ Navedba (potrditev) o slovenskem značaju Benečije iz leta 1950, je izjemno pomembna; govori najprej o tem, da je bila italijanska politika potujčevanja, načrtana leta 1866 neuspešna; da so Slovenci uspeli preživeti in obstati tudi v tako brutalnem obdobju, kot je bil fašizem. In drugič, da je radikalno krčenje števila pripadnikov slovenskega življa na njihovem avtohtonem poselitvenem prostoru ter politiko, ki je spominjala na pravi kulturni genocid, potrebno pripisati na rovaš poveljne italijanske, demokratične, države!

Z ugotovitvami prof. Menechinija je mogoče pojasniti še nekatere druge, na ravnost strupene reakcije "trikoloristov" na dogajanje znotraj slovenske populacije v Benečiji. Odločitev nekaterih Slovencev, da pošljejo otroke v slovenske šole v Gorico, je bila posebej ostro sprejeta. V proces zastrahovanja so se vključili tako policijski kot sodni organi, da o časopisni gonji niti ne govorimo posebej. V že omenjenem dokumentu iz arhiva INV je o tej tematiki zapisano sledeče: "Okrajni sodnik je pri drugem zaslišanju slovenskih staršev odločno zahteval, da morajo svoje otroke izpisati iz slovenskega dijaškega doma v Gorici in jih vpisati v italijanski zavod v Rubignacco pri Čedadu. Italijanski listi Videmske pokrajine "Il Gazzettino di Venezia" in "Messaggero Veneto" sta že predhodno, pred ustrahovalnim pritiskom karabinjerske postaje na Brdu, občinskega urada na Brdu in okrajne sodnije v Čenti, ponovno napadala šolanje slovenskih otrok iz Beneške Slovenije v slovenskih šolah v Gorici in imenovala svobodno izbiro staršev glede šolanja svojih otrok "rapimento dei fanciulli delle Valli di Natisone" (Arhiv INV, ZO 40/170/18, 28).

Intenzivna borba **proti rabi slovenskega jezika** v javnosti (če bi bilo mogoče, bi preprečili rabo slovenščine tudi v privatnem življenju) se je skladala s politiko tedanjega časa. Da je veljala splošna prepoved rabe jezika v javnih uradih in ustanovah, se zdi v nekem smislu naravna. Ta "naravni red" je veljal tudi za cerkveno delovanje. Duh "trikolorizma", to je kontrole, špioniranja, subtilnega šikaniranja ter ohranjanje stanja permanentne nevarnosti je vladal tudi na cerkvenem področju.

vičevanje oportunega početja. Leta 1978 je bilo v časniku Novi Matajur objavljeno pismo učiteljice iz Podbonesca, v katerem zasledimo tudi tole: (...) vengono a salutarmi e a ringraziarmi per tutto quello che ho fatto per loro compresa anche la multa che davo, e con me tanti altri insegnanti, per una parola pronunciata in dialetto sloveno (e la parola pronunciata in dialetto sloveno non era amore per la cultura slovena, ma semplicemente per quello spirito di contestazione che è una caratteristica degli scolari in ogni tempo e in ogni luogo" (Novi Matajur, 1978, 7). O tej vrsti knjigovodstva glej tudi Gli anni ... (1996).

- 11 (...) in montagna, i bambini parlano il dialetto slavo dei famigliari, che lo usano nei loro rapporti quotidiani, e quando accedono alla prima classe della Scuola elementare non sanno spesso neppure una parola d'italiano. Sarebbe necessario istituire degli asili, io penso; i fanciulli inizierebbero il loro corso di studi con un certo - sia pure limitato - corredo linguistico.

Poosebljal ga je "Comitato di difesa della Religione e della Patria nelle valli del Natisone", ki je posebej intenzivno deloval v petdesetih letih.

Če slovenske narodne skupnosti v Beneški Sloveniji ni uspel v jedru načeti ne beden izmed do sedaj omenjenih procesov, je to storila italijanska poveljna razvojna politika. Koncept **(ne)razvoja**, ki je spodbujal procese emigracije, je ustvaril pravo "narodnostno razdejanje", o čemer je bilo v literaturi že obilo zapisanega.¹² Morda le opomba o korelaciji med "trikolorizmom" in emigracijskimi procesi. Na področju Beneške Slovenije je bilo zaposlitvenih možnosti malo. Povečini so bila delovna mesta vezana na državni ali paradržavni sektor. Nad zaposlovanjem v tem sektorju pa so patronat ohranjali krogi, vezani na "trikoloristične" organizacije: direktno, tako da so zaposlovali svoje preverjene ljudi v državnih ali paradržavnih službah, pa tudi posredno, s pisanjem priporočil ali negativnih mnenj o določenem kandidatu s prebivališčem na področju delovanja določenega "trikolorističnega" oddelka. Brez pozitivnega mnenja je bila pot v emigracijo neizbežna. Kdo je ostajal in kdo odhajal, ni potrebno dodatno pojasnjevati. Ko pogosto iščemo odgovore na vprašanje, zakaj je bilo v Beneški Sloveniji še nedavno tega, kljub padcu kopice barier, težko uve ljavljati pravice iz sklopa posebnih manjšinskih pravic, je potrebno upoštevati tudi ta okvir.¹³ Pa tudi pri emigraciji se je čutila "trikoloristična" roka. Za "patriote", ki niso našli zaposlitve doma, se je pogosto našla lažja oblika emigrantskega gorja, "nepo pravljivi" so si morali kruh služiti v francoskih in belgijskih rudnikih.

Nekoliko celovitejšo sliko na temo poveljnega nasilja v Beneški Sloveniji do bimo, če ob koncu vsaj omenimo, da je proces (poiskus) trganja Beneških Slovencev iz slovenske narodne celote spremljal ustrezen "znanstven" napor po konstruiranju posebn(ih)e **teorij(e) o etno-genezi Slovencev** v Benečiji. Ne mislim na izkrivljeno

12 Bergnach, Petricig (1985); Breclj (1997, 215-236); Cerno (1967); Circolo Rečan (1986); Clavora, Ruttar (1985); Komac (1991, 639-649); Komac (1992, 51-71); Kalc (1992, 197-209).

13 Leta 1978 je bila osnovana posebna delovna skupina za proučevanje vprašanj slovenske manjšine v Furlaniji - Julijski krajini (kot nadaljevanje komisije Cassandro ustanovljene decembra leta 1977), ki jo je vodil prefekt F. Rizzo. Prefekt Rizzo je julija 1978 poslal najprej osemnajstim in nato še trem občinskim upravam v Videmski pokrajini (vsem za katere so slovenske organizacije trdile, da v njih živijo Slovenci) poseben vprašalnik, s pomočjo katerega naj bi bilo "ugotovljeno" narodnostno stanje na tem ozemlju. Na vprašalnik so odgovorile vse občine: nekatere preko župana ali komisarja, druge preko občinskih odborov, tretje preko občinskih svetov. Odgovori so bili, razen skromnih izjem, protislovensko obarvani; najvišja stopnja priznavanja narodnostnih posebnosti prebivalstva na tem ozemlju je bil pripis, da na ozemlju teh občin živi prebivalstvo, ki uporablja določen "slovenski ali slovanski" dialekt. V odgovoru občine Rezija pa je bilo zapisano, da so Rezijani "ruskega izvora". In to leta 1978. Leta 1994 je Italijanska vlada izdala zajetno poročilo z naslovom "Primo rapporto sullo stato delle minoranze in Italia", v katerem sestavljalci poročila še vedno govorijo o "(...) minoranza di origine slava della provincia di Udine" (str. 277). In dalje v istem poročilu: "Si puo quindi dire che circa 35/40.000 persone conoscono e parlano la lingua locale che tuttavia non è lo sloveno, bensì un dialetto simile a tale idioma, sottolineando però che non tutte si riconoscono di origine slovena e sloveni" (str. 348).

obravnavo prisotnosti "Rusa - pravzaprav ruskega "profesorja" poljske narodnosti, kot je poudarjal Baudouin sam - čigar osebnost je vzbujala simpatijo, a tudi najbolj fantastične domneve" (Materiali IV, 1988, 30), ampak na sodobnejše teorije o "paleoslavij", ki so nastajale v "strokovnih" krogih blizu MSI in na težnje, da se slovenski jezik konzervira na obstoječi ravni dialekta.¹⁴ Poiskusi na moč spominjajo na vindišarske ali vendske konstrukte na severnem in vzhodnem robu slovenskega poselitvenega prostora. Morda je edini "srečni" element, da tovrstna prizadevanja niso pognala globljih korenin ta, da so zrasla zunaj slovenske populacije in inteligence, ki bi bila pripravljena, kot se je to dogajalo na drugih prostorih, sopodpreti uveljavljanje tovrstnih "znanstvenih" spoznanj.

POST-WAR VIOLENCE IN VENETO SLOVENIA

Miran KOMAC

Institute for National Issues, SI-1000 Ljubljana, Erjavčeva 26

SUMMARY

The syntagma "post-war violence in Veneto Slovenia" is a common denominator for the multitude of trials, a series of methods and operational techniques with the aid of which some attempted to accelerate (or even to terminate) the process of the oppressive assimilation of the Slovenes on the westernmost edge of the area inhabited by the Slovenes. The trademark of the so often mentioned violence was, due to its brutality, the so-called tricolourism. The methods of such activity practised under the cover of tricolourism were very diverse: breaking into flats and houses, intimidation, beating people up, plundering and burning of houses, arbitrary detention of people taking part in the resistance movement or in any other way showing affinity to the Slovene ethnic community, and even murder. Additional pressures on the members of the Slovene ethnic group were carried out in the form of trials against politically active individuals (the trial against Izidor Predan) and former members of the partisan units (the trial against the so-called Veneto company). The method of this "tricolour" terror was only one of the forms of violence against members of the Slovene population in the Veneto region. A very successful

14 Luigi Ciceri, tedanji predsednik društva Società filologica Friulana, je ob pobudah za vpeljevanje védenja o lokalnih kulturah v ljudske šole zapisal: "Di un fatto puramente culturale e democratico non si deve però fare un fatto politico e dittatoriale (le dittature iniziano sempre da una "minoranza" che si impone). Il resiano deve rimanere il resiano, nelle Valli del Natisone il "poggiolo" deve rimanere "pajù", la madia "vintule", il "mandi", "mandi", e non assumere il termine della koinè letteraria slovena" (Ciceri, 1977, 127).

form of denationalisation was represented by schooling, for in the spirit of the superior Italianism it represented an ideal medium of national alternation. To this framework also belonged the rejection of demands for the Slovene schools in this territory. If the Slovene population was rejected the right to ethnic existence, then it is clear that every effort to recognise the use of the Slovene language in public proved unsuccessful. But if the Slovene national community in Veneto Slovenia could not be affected in its very core by any of the above-mentioned processes, then this was certainly achieved by the Italian post-war development policy. The concept of (un)development, which initiated the processes of emigration, created a true "national destruction".

VIRI IN LITERATURA

- AA.VV. (1948):** Epica rassegna di un settentennio (1879-1948), Udine, Istituto Magistrale Governativo di S. Pietro al Natisone.
- Arhiv INV - Arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja Ljubljana, ZO - Zahodni oddelek, 40/170/18, Italijanska vladna politika do Slovencev v Italiji.**
- AS - Arhiv Republike Slovenije, BP - fond Beneški proces, fasc. III (prej Arhiv INV) pregled tiska I.**
- Bergnach, L., Petricig, P. (a cura di) (1985):** La Benezia ad una svolta: emigrazione e sviluppo. V: Atti del 10. ciclo degli incontri culturali della Benecia.
- Courtenay, J. B. de (1988):** Materiali per la dialettologia e l'etnografia slava meridionale. Trieste, S. Pietro al Natisone, Editoriale Stampa Triestina e Centro Studi "Nediža".
- Cucchiarelli, P., Giannuli, A. (1997):** Lo Stato parallelo. Roma, Gamberretti Editrice.
- Cuffolo, A. (1985):** Moj dnevnik. Z važnimi dogodki od leta 1938 do leta 1946. Cividale del Friuli, Societa Cooperativa Editrice Dom.
- De Lutiis, G. (1996):** Il lato oscuro del potere. Associazioni politiche e strutture paramilitari segrete dal 1946 a oggi. Roma, Editori Ruiniti.
- Gombač, M. (1992):** Beneška Slovenija 1945-1946. Zgodovinski časopis 46, 4. Ljubljana, 509-517.
- Gli anni bui della Slavia. Attività delle organizzazioni segrete nel Friuli orientale (1996).** Cividale del Friuli, Società Cooperativa Editrice Dom.
- Gladio querela due parroci tranquilli (1997).** Novi Matajur, 5. maj 1997. Čedad.
- Gli anni bui della Slavia presentati a S. Pietro (1997).** Novi Matajur. Čedad.
- Mons. Moretti (1997):** Chiedo perdono pei i peccati della Osoppo". Dom, 15. maja 1997. Cividale del Friuli, 4.

Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75(1977).

Trieste, Istituto regionale per la storia del movimento di liberazione nel Friuli -
Venezia Giulia.

Nazzi, F. (1997): Alle origini della "Gladio". Udine, La patrie dal Friûl.

Petričič, P. (1997): Pod senco Trikolore. Špeter, Zadruga Lipa.

Pittioni, D. (1989): La guerra fredda ai confini d'Italia. Udine.